

Srednjovjekovni kaštel i dvorac Mali Tabor u Prišlinu

Medieval castello and castle Mali Tabor in Prišlin

Ivancica Pavišić

Primljeno/Received: 01.02.2007.
Prihvaćeno/Accepted: 08.02.2007.

Iako je stariji, kaštel Mali Tabor spominje se prvi put u pisanim izvorima na kraju 15. stoljeća. U fasciklima arbiva obitelji Rattkay nema podataka koji bi sa sigurnošću ukazivali na vrijeme i njegove graditelje. Od druge polovine 13. stoljeća obližnji plemićki grad Vrbovec sjedište je vrbovečkoga ili velikotaborskog vlastelinstva, čijom propasti sredinom 15. stoljeća kaštel Mali Tabor preuzima njegovo sjedište. Od 1490. do 1504. g. u posjedu je brvatsko – ugarskog bana Ivaniša Korvina. Gotovo tri stoljeća njime gospodari moćna ugarska obitelj Rattkay (152. – 1793.). Tijekom njihove vladavine krajem 17. stoljeća renesansni kaštel bio je pregrađen u dvokrilni dvorac s unutrašnjim dvorištem i četiri cilindrične kule, od kojeg je preostao zapadni i sjeverni obrambeni zid. U 19. stoljeću nadograđen je u jednokatni barokni dvorac, tada je srušen sjeverni obrambeni zid kaštela, a prostor između gospodarske zgrade i aneksa istočnoga krila dvorca dobiva novi ulazni portal.

Značaj kaštela i dvorca Mali Tabor je u činjenici da predstavlja spomenik koji nosi obilježja renesansnoga kaštela i ranobaroknog dvorca i spada u rijetke primjere srednjovjekovne profane arhitekture na prostorima kontinentalne Hrvatske.

Gljučne riječi: kaštel Mali Tabor, profana arhitektura, zaštitna arheološka istraživanja, Hrvatsko zagorje.

Key words: Castle Mali Tabor, profane architecture, rescue archaeological excavation, Hrvatsko zagorje.

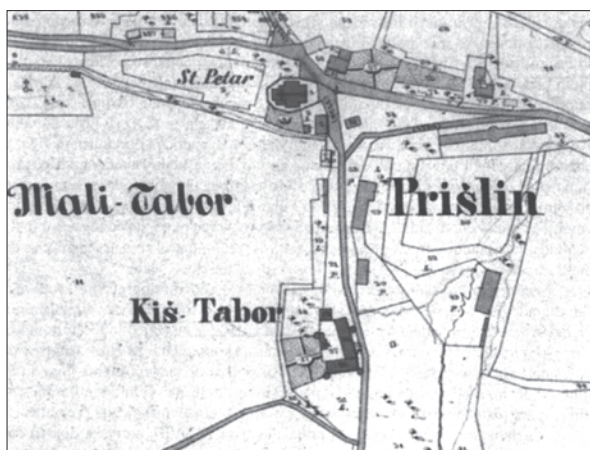
Krajem 15. stoljeća, odnosno vjerojatno oko 1490. g., ban Ivaniš Korvin podiže kaštel Mali Tabor koji postaje upravno sjedište vrbovečkoga ili velikotaborskog vlastelinstva. U pisanim izvorima spominje se 1511. godine, u kojoj se jasno naglašava utvrda Tabor kraj Borovca i kaštel Mali Tabor kraj Klenovca (... *castrum Thabor alio nomine Borowecz vocatum ac castellum Kys Thabor, alio nomine Klenowecz appellatum*) (Petković 1993, 43). Nakon smrti Ivaniša Korvina (1490 – 1504) kaštel Mali Tabor 1502. g. nasljeđuje njegova supruga Beatrice Frankapan Korvin (1504 – 1509) (Strčić 1998, 399). Od 1512. g. dolazi u posjed markgrofa Jurja Brandenburškog iz porodice Hohenzollern, koji ga 1524. g. prodaje Ladislavu Rattkayu za 3000 forinti. Kaštel Mali Tabor ostaje u posjedu ugarske obitelji Rattkay gotovo tri stoljeća (1524–1793), i od tada obitelj se prozvala *Rattkay de Nagy et Kys Thabor* (Gulin 1995, 13). Godine 1792. oporučno Ivan Rattkay ostavlja dvorac Mali Tabor svom nećaku, barunu Josipu Wintershoffenu koji njime gospodari do 1818. godine. Potom ga nasljeđuje obitelj Rikarda Jelačića iz zaprešičke loze, u čijem je posjedu do 1876. godine, a od tada irskog baruna Henrika Kavanagha (Laszowsky 1895, 240). Poslije ga nasljeđuje obitelj Marijanović koja ga koristi za stanovanje, od koje nakon Drugoga svjetskog rata polovicu dvorca kupuje obitelj Josipa Jutriše, a drugu polovicu koristila je Poljoprivredna zadruga u Prišlinu. Od Josipa Jutriše polovicu rodbinskim naslijedom dobiva dr. Miroslav Grozaj, a dio od Poljoprivredne zadruge koja ga u pretvorbi prenosi u vlasništvo Milana Boršića, koji ga prodaje privatnom poduzetniku Zdravku Iviću.

Povijesni izvori

U povijesnim izvorima nema podataka koji bi sa sigurnošću navodili vrijeme graditelja Malog Tabora. Emilije Laszowski 1911. g. donosi prvi spomen u radu

Mali Tabor i Sv. Vid pod Vrbovcem u kojem obrađuje njegove gospodare, osobito rodoslovlje obitelji Rattkay (Laszowsky 1911, 146 i dalje). Već iduće godine prvi hrvatski istraživač plemićkih gradova, Gjuro Szabo, obraća pozornost Malom Taboru, te uz povijesne izvore donosi prvi prikaz ostataka tlocrta arhitekture i detaljno objašnjava njegove prostore (Szabo 1912, sl. 74). Gjuro Szabo, koji je iscrpno pratio tipologiju srednjovjekovnih dvoraca i kaštela na prostorima sjeverozapadne Hrvatske, osobito onih u Hrvatskom zagorju, kaštel Mali Tabor opisuje kao *utvrđeni refugium*, odnosno pribježište u kojem se nikada nisu vodile ozbiljne borbe, što zaključuje na osnovi njegova položaja na ravnoj uzvisini i načinu gradnje *svi su zidovi nerazmjerno slabi, građeni većinom od ciglje*, te nastavlja *... ovo nikada nije bio pravi sredovječni grad* (Szabo 1912, 221). U narednom tekstu Szabo ponavlja prvo spominjanje 1597. g. kaštela Mali Tabor u ispravi kao (*Thabor aliter Vrbovecz*), u kojoj ban Ivaniš Korvin prepušta Nikoli Kotviću od Holdendorfa pravo ubiranja prihoda od *pristojališta toga grada* (Szabo 1920, 75–76). Drugi autor isprave iz 1511. g. spominje dvije utvrde: s jedne strane *Veliki Tabor* kojeg naziva *castrum*, odnosno plemićki grad, dok za *Mali Tabor* koristi naziv *castelum* (kaštel, tvrđavica), što je na području kontinentalne Hrvatske označavalo manje obrambene građevine.

Gradnja srednjovjekovnih plemićkih gradova na prostorima kontinentalne Hrvatske traje od 13. st. i prestaje početkom 15. stoljeća. Od druge polovine 15. st. nastupa gradnja kaštela, odnosno tipa obrambenih renesansnih građevina s pravilnim tlocrtima, na čijim su uglovima stajale kružne kule ili polukule, otvorene s unutrašnje dvorišne strane iz kojih će se kasnije razviti bastion (Kruhek 1995, 75–76). Upravo je Mali Tabor najistaknutiji primjer gradnje renesansnoga kaštela u Hrvatskom zagorju, iz kojeg se mogu razlučiti tri osnovne razvojne faze. U najranijoj fazi gradnje kaštel je imao oblik pravokutne građevine s obrambenim zidovima i četiri okrugle kule. U drugoj fazi

Sl. 1. Mali Tabor, tlocrt Malog Tabora prema katastarskoj izmjeri iz 1861. (Grafička zbirka Hrvatskog državnog arhiva)

Fig. 1. Mali Tabor – ground plan of Mali Tabor according to the cadastral measurements from 1861 (Graphics Collection of the Croatian State Archive)

gradnje renesansni kaštel pregrađen je u dvokrnlni dvorac s četiri cilindrične kule, kojeg su sa zapadne i sjeverne strane unutrašnjeg dvorišta zatvarali obrambeni zidovi (Szabo 1912, 73). U 19. stoljeću nadograđen je u jednokatni barokni dvorac i tada je srušen sjeverni obrambeni zid kaštela. Prema tlocrtu plana iz 1861. g. vidljivo je da je dvorac proširen na sjevernu stranu dogradnjom jednokatnog aneksa na istočno krilo, koje je tako dobilo i novi ulazni portal. Na sjevernoj strani dvorca srušen je sjeverni obrambeni zid kaštela i poviše njega dograđena manja pravokutna građevina (slika 1).

Zaštitna arheološka istraživanja na dvorcu Mali Tabor

Na krajnjem sjeverozapadnom dijelu Hrvatskog zagorja, na slovensko – hrvatskoj granici, na jednom od ogranaka Kostelske gore i na 386. m/nm, smjes-

tio se kaštel i dvorac Mali Tabor. Svojim pograničnim položajem u neposrednoj blizini rijeke Sutle južno od crkve S. Petra u naselju Prišlin, štitio je prometnice koje su u dalekoj prošlosti vodile iz Štajerske u središnje prostore Hrvatskog zagorja.

Ovogodišnja arheološka istraživanja u dvorcu Mali Tabor u Prišlinu imala su karakter izvođenja preventivne zaštite zapadnoga obrambenog zida dvorca i nastavak su započetih istraživanja provedenih u 2004. godini.¹ Višegodišnja zapuštenost dvorca Mali Tabor uzrokovala je nepristupačnost dvorcu s vanjske strane ogradnog zida kao i s unutrašnje strane dvorišta. Stoga je pozornost bila usmjerena prvenstveno na uklanjanje raslinja i suhih debela od slomljenih stabala akacije. Pristupilo se košnji trave, pažljivim uklanjanjem bršljana obrasloga s vanjskoga i unutrašnjeg lica obrambenog zida dvorca. Bršljan je obrastao u vidu prepleta korijenja koje je s jedne strane prodiralo u samu jezgru ogradnog zida (slika 2).

Čišćenjem i raščišćavanjem raslinja uspjela se definirati konstrukcija zapadnoga ogradnog zida koji je očuvan u visini od 0,50 do 2,15 m, mjereno od današnje razine unutrašnjeg dvorišta. S vanjske strane prema zapadu, zid ima niz (tri – četiri) snažnih kontrafora koji su u prilično ruševnom stanju. Zapadni ogradni zid je prosječne širine 40 cm, građen od grubo obrađenoga kamena i povezan mortom. Mjestimično je urušen i isprepleten granama bršljana i drveća akacije, koje je izraslo neposredno uza zid i inkorporiralo se u njegovu strukturu. Lomljen i grubo klesani kamen, koji čini građevni materijal različitih veličina, slagan je u djelomično pravilne redove s ispunama sitnijeg kamenja. Na zidu su vidljiva dva prozorska otvora svijetle širine 80 x 90 cm, izvedena

1 Voditelj istraživanja bila je mr. sc. Ivančica Pavišić, a iz Instituta za arheologiju još je sudjelovala dr. sc. Vlasta Begović. Radove konstruktivne sanacije krovitna jugoistočne kule dvorca vodila je d. i. a. Ana Matanić iz Uprave za zaštitu kulturne baštine – Konzervatorski odjel Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Građevinske radove izvodila je tvrtka "Arhitekon", vlasnika Stjepana Štrukleca iz Prišlina, s kojim je sklopljen ugovor o izvođenju radova.

Sl. 2. Mali Tabor, unutrašnje lice zapadnog zida dvorca (foto: I. Pavišić)

Fig. 2. Mali Tabor – the inner face of the west castle wall (photo by I. Pavišić)

Sl. 3. Mali Tabor, položaj četvrtje sjeverozapadne kule dvorca (foto: I. Pavišić)

Fig. 3. Mali Tabor – the position of the fourth, northwestern castle tower (photo by I. Pavišić)

s lučnim nadvojem. Kod zaglavnoga kamena svijetla visina otvora je 120 cm. Nadvoj je izveden od uskih kamenih blokova visine 26 cm, koji su slagani radijalno od pete luka prema zaglavnom kamenu. Između uskih kamenih blokova je žbuka slojnica, širine 1 – 1,5 cm. Prozorski otvori su s unutarnje strane zida (prema dvorištu) širine 115 cm, dok se prema vanjskoj strani zida sužavaju na 80 cm. Prozorski otvori su međusobno udaljeni 3,40 m. U zidu su mjestimično ugrađeni pravilni kameni blokovi s utorom za okov u sekundarnoj upotrebi. U strukturi zida mjestimično se nailazi na umetnutu opeku, a njezina upotreba ne pokazuje nikakve pravilne vertikalne ili horizontalne redove. Umetnute opeke su dimenzije 28 x 13 x 7,5 cm i izrazito su tamnocrvene boje, kompaktne strukture i dobro pečene.

U konačnici radova na zapadnom ogradnom zidu u temeljnoj stopi s istom strukturom gradnje nadovezivao se polukružni zid, koji je ocrtavao zidove četvrtje (sjeverozapadne) kule dvorca (slika 3). Kula je potpuno očuvana u svom tlocrtu s visinom zida nešto iznad razine ulaznog praga, koji je u potpunosti očuvan. Kula je sličnih dimenzija kao i preostale očuvane kule, vanjske širine (promjera) 6,70 m, unutarnjeg promjera 4,90 m. Širina zidova kule je 90 cm. Ulaz u kulu je 1,40 m širine, s kamenim pragom 1,20 x 60 cm. Kameni dovratnici nisu nađeni *in situ*, ali mogli bi se eventualno rekonstruirati od pravilnih klesanih blokova s utorima koji su nađeni ugrađeni u zapadni ogradni zid dvorca. Ova četvrta kula imala je ulaz s dvorišne strane, kojeg sa sjeverne strane slijedi zid iste strukture kao i ovaj zapadni ogradni zid, što se spajao vjerojatno sa sjeveroistočnom kulom.

Struktura zapadnoga ogradnog zida dvorca s unutrašnje strane dvorišta ukazivala je na konstrukciju gradnje od poluobrađenih kamenih blokova, različitih veličina, nemarno slaganih u redove i povezanih mortom. Raspoznavale su se ispune s uslojenim komadima opeke koja se javljala u pojedinačnim razmacima uzduž cijele dužine zida od 21 m. Zbog različitih napuklina u

zidovima dvorca i određenog rastvaranja stropnih konstrukcija prema zidovima, pretpostavlja se da se četvrta kula u nekom razdoblju (nakon 16. stoljeća) urušila, tj. budući da se nalazi na nagnutom terenu i da je kliznula. Ako se temelj kule u odnosu na obrambene zidove između kula pomaknuo, moglo je doći do urušavanja gornjeg zida, nakon čega kula više nije obnovljena. Nova koncepcija baroknog dvorca bila je s tri obrambene kule i ogradnim zidom, koji su zatvarali unutarnje dvorište sa sjeverne strane. Na sjevernom ogradnom zidu izgrađen je novi ulaz, a na zapadnom ogradnom zidu prolaz prema perivoju koji se nalazi na blagoj padini prema dolini Sutle.

Nakon završetka radova zapadni ogradni zid dvorca Mali Tabor zaštićen je do narednih istraživanja drvenim fosnama i metalnim podupiračima s vanjske strane perivoja i s unutrašnjeg dvorišta. Četvrta sjeverozapadna kula zaštićena je geotekstilom i plastičnom folijom, te zasuta zemljom.

Literatura

- Gulin A., 1995, *Povijest obitelji Rattkay*, Zagreb
 Kruhek M., 1995, *Karlovac utvrde, granice i ljudi*, Karlovac.
 Laszowski E., 1895, *Porodica Rattkaj*, Zagreb.
 Laszowski E., 1911, *Mali Tabor*, Zagreb.
 Petković M., 1993, *Veliki Tabor – baština Ratkaja*, Katalog izložbe *Ratkaji velikotaborski u hrvatskoj povijesti i kulturi 1502. – 1793.*, Veliki Tabor.
 Strčić P., 1998, Frankapan, Beatrice, u: *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 399.
 Szabo Gj., 1912, *Spomenici kotara Klanjec i Pregrada*, Izvještaj o radu zemaljskog povjerenstva za očuvanje spomenika u g. 1911., VHAD, n. s. XII., Zagreb.
 Szabo Gj., 1920, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb.
 Szabo Gj., 1939, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Zagreb.
 Žmegač A., 1995, *Mali Tabor*, u: *Enciklopedija hrvatske umjetnosti*, 1, Zagreb, 540.

Summary

Even though older, the castello Mali Tabor was mentioned in written sources for the first time by the end of the 15th century. In the records of the Rattkaj family there is no information, which would point to its time of construction and the constructors with precision. From the second half of the 13th century, the nearby aristocratic town of Vrbovec had been the residence of the nobility of Vrbovec or Veliki Tabor. With the fall of this town by mid-15th century, the castello Mali Tabor took over the function of residence. From 1490 to 1504 it was in the ownership of the Croatian-Hungarian Banus Ivaniš Korvin. For almost three centuries, it was governed by the powerful Hungarian family Rattkay (1524 – 1793). In the course of their reign, by the end of the 17th century, the Renaissance castello was remodelled into a two-winged castle with an inner yard and four cylindrical towers. From this castle, the west and north defence walls have been preserved. In the 19th century, it was upgraded into a one-story baroque castle, when the north defence wall of the castello was demolished, and the space between the economic building and the annex of the east castle wing gained a new entrance portal which has been preserved until present day.

This year's archaeological research on the castle Mali Tabor had the character of preventive protection of the west

castle defence wall. By the removal and clearing of the years old sbrubbery, we managed to define the construction of the west outer wall, which has been preserved in the height of 50 cm up to 2.15 m, and in the wall length of 21 m. On the outer side towards the west, the wall has a series (three – four) of strong buttresses, which are in a really ruinous condition. The west outer wall was built of crudely processed stone and binded with mortar, which was placed in partly regular rows with infills of smaller stones. To the west outer wall, in the foundation footing with the same building structure, a semi-circular wall was connected. The wall outlined the walls of the fourth (northwest) tower of the castle. The tower has been completely preserved in its ground plan, with a wall height somewhat above the entrance threshold level, which has been entirely preserved. The tower carries similar dimensions as the remaining three preserved towers with an entrance from the yard, followed on the northern side by a wall of the same structure as the west outer wall, which was probably connected to the northeastern tower.

The significance of the castello and the castle Mali Tabor as a monument lies in its characteristics of both a Renaissance castello and an Early Baroque castle and the fact that it belongs to the rare examples of medieval secular architecture in the region of continental Croatia.